

Fr. R. Kreutzwald – kingsepapojast linnaarstiks

Maie Toomsalu – TÜ farmakoloogia instituut

rahvakirjandus, sõnavaraarendus, karskus, profülaktika, sanitaarkontroll, rahvaharidus

Tee arstidiplomini

Friedrich Reinhold Kreutzwald sündis 26. detsembril 1803. a Virumaal Jõepere mõisas kingsepa pojana. Lapsepõlveaastad veetis ta Kaarli mõisas ja 11-aastasena asus õppima Rakverre saksakeelsesse linnaalgkooli. 1815. a kevadel sai Friedrich Reinholdi isa kauaaegse ustava teenistuse eest vabakirja ja ta võis endale ise elukohta valida. 1817. a kandis noormees juba perekonnanime Kreutzwald ja õppis edasi Rakvere kreiskooli alamas klassis (1). Pärisorjuse kaotamisega vähendati mõisates teenijaskonda ja nii lahkus ka Kreutzwaldi isa Kaarli mõisast Rägavere-Aru kõrtsi kõrtsmikuku. Kõrtsimehena kippus ta ka ise topsi tõstma ja jõukus jäi tulemata. 1818. a katkes Friedrich Reinholdi kooliskäimine rahapuuduse tõttu ja tal tuli minna Tallinna kaubakontorisse äriõpilase ametit harjutama. Kaupmeheisand leidis aga, et poisil pole selle ameti peale põrmugi annet ja soovitas tal mõnel teisel alal tegutseda. Vanemad liikusid 1818. a kevadel edasi Harjumaale Hageri kihelkonda, kus Fr. R. Kreutzwaldi isa sai väikese Ohulepa mõisa aidameheks ja valitsejaks. Ka Fr. R. Kreutzwald läks Tallinnast Ohuleppa, kuid sakste teenistusse astumise vastu puudus tal huvi. Edasiõppimiseks puudusid võimalused. Friedrich Reinhold veetis sel perioodil pikki tunde koos endise mõisateenri, rahvalori ajaja, külapidude viilimängija ja topsisõbrast tohterdaja Jakob Fischeriga – Toa-Jaagupiga. E. Laugaste arvates oli just Toa-Jaagup üheks isikuks, kes äratas Kreutzwaldis huvi meditsiini vastu (2). Kui 1818. a kerkis päevakorrale kavatsus rajada rahvakoolide õpetajaid ettevalmistav seminar, õnnestus Kreutzwaldil saada kolme kandidaadi hulka, kellest taheti koolitada selle seminari õpetajad, ning temast sai Tallinna kreiskooli õpilane. 1820. a detsembris

lõpetas Kreutzwald Tallinna kreiskooli ja töötas elementaarõpetajana Tallinna 2. algkoolis ja ühes tütarlastekoolis. Plaanitud koolmeistrite seminari asutamisest siiski rahapuuduse tõttu asja ei saanud. Kreutzwald otsustas vastu võtta talle pakutud koduõpetaja koha Peterburis, et koguda raha ülikooli astumiseks. Koduõpetajana töötas ta 1925. a sügiseni. Peterburis katsetas ta ka võimalust pääseda kroonustipendiaadina keiserlikku sõjaväemeditsiini akadeemiasse, kuid ebaõnnestunult.

1826. a astus ta Tartu Ülikooli arstiteaduskonda. Kreutzwald kui ilma gümnaasiumi küpsustunnistusega ülikooliastuja pidi mitmest professorist koosneva komisjoni ees sooritama suulise ja kirjaliku eksami, hakkama tuli saada ka ladinakeelse kirjatööga. 16. jaanuaril dateeritud matrikli kättesaamisega oli ta tõstetud lihtrahvaga võrreldes eesõigustatud asendisse: ta polnud enam talupoeg. Kroonustipendiaatide hulka Kreutzwald ei pääsenud, vanematelt tuli vaid vähest abi, koduõpetajaaegsed palgasäästud sulasid ruttu ning kõige raskemast ajast sai Kreutzwald üle vaid kahe Virumaalt pärineva jõukama arstiksõppija Kirnbachi ja Malströmi abiga (1). Teoreetiliste teadmiste omandamise tegi talle raskeks nõrk üldhariduslik ettevalmistus, praktilises osas läks aga kõik hästi. Ettevalmistus arstikutseks Kreutzwaldi-aegses Tartu ülikoolis ei piirdunud ainult meditsiiniliste teadmiste mehaanilise omandamisega, vaid üliõpilastele püüti sisendada ka arsti kutseeetikale vastavat kohusetunnet inimese aitamiseks (3). Kreutzwald astus ka Estonia korporatsiooni, kuid see ei takistanud tema sõbrunemist igasugustest korporatsioonidest eemale jääva Fr. R. Faehlmanniga, kes oli Kreutzwaldile nii toeks kui eeskujuks.

1831. a kevadel oli Riias puhkenud koolera ja rektori üleskutse peale suundus Riiga 22 üliõpilast-vabatahtlikku, nende hulgas oli ka Fr. R. Kreutzwald. Vaevalt oli Kreutzwald Tartusse tagasi jõudnud, kui sai kutse Vastseliina lossi, kus möllas düsenteeria. Hilissügisel jõudis koolera Tartusse ja Kreutzwald rakendati tööle Faehlmannile alluvas hospitalis Tallinna tänaval. Ülikooli lõpueksamid sai Kreutzwald sooritada alles 1833. a. *Examen rigorosum*'i esimese osa ainete hulka kuulusid mineraloogia, botaanika, zooloogia, füüsika, keemia, farmaatsia, anatoomia, üldine teraapia, patoloogia ja vene keel. Teise osa eksamite hulka kuulus jällegi anatoomia, millele lisandusid füsioloogia, farmakoloogia, retsepteerimiskunst, eriteraapia, teoreetiline kirurgia, operatsiooniõpetus, sünnitusabi, günekoloogia, lastehaigused, kohtuarstiteadus ning meditsiinilise politsei eksam ja haigeteravi. Eksamil tuli esitada varem kirjutatud haiguslugusid, sooritada tuli ka veel kirurgiline operatsioon ja lahang ning korrata ka eksam vene keeles. Kuna Fr. R. Kreutzwald oli üle aasta ülikoolist eemal olnud, läksid botaanika, keemia, füüsika, farmaatsia ja ka vene keele eksamid kehvapoolselt, tohtriteaduste tundmist hinnati üldiselt heaks. Kokkuvõttes sai Kreutzwald vaid 3. järgu arstidiplomi (4). Sellise diplomiga polnud teed doktorikraadile ega mõtet end suurde linna tööle pakkuda ja Kreutzwald valis töökohaks Võru. Ametlikult kinnitati ta sellele kohale alles 17 aasta pärast (1850. a), sest Liivimaa kubermangu arstivalitsus ei kiirustanud 3. järgu diplomiga noort arsti linnaarstiks määrama. 18. augustil 1833 sai Kreutzwaldist ka naisemees. Fr. R. Kreutzwald abiellus talle õpinguteaja lõppjärgus elamist ja kosti pakkunud sakslasest tinavalajameistri Johann Daniel Saedleri küpsesse neiuikka jõudnud tütre Marie Elisabethiga.

Arstina Võrus

Võru linnahaigla avati 1827. a. Seal oli 16 voodikohta (1, 5). Võrus oli tol ajal veidi üle tuhande elaniku ja seal töötas ka teine tohter, kreisiarst Louis Poulet. Esialgu polnud Kreutzwaldi töökoormus kuigi suur ja teenistus oli kasin. 1839. a sai

Kreutzwald poeglaste pansioni-erakooli juurde ka kooliarsti koha. Tasapisi suurenes ka noore arsti erapraxis.

Kuigi Kreutzwaldi patsientide hulgas oli ka kõrgemast seisusest isikuid, oli ta eelkõige lihtrahva arst. Kuna ta osutas arstiabi sageli tasuta, siis kutsuti teda rahva seas kuninga tohtriks (6, 7, 8). Krimmi sõja ajal 1853–1856 juhtis Kreutzwald lisaks muule tööle ka kahte sõjaväehospitali kokku 200 haigega.

Linnaarsti töökohustuste hulka kuulus ka sanitaar-epidemioloogiline järelevalve: kord aastas pidi ta tegema sanitaarkontrolli kauplustes ja kõrtsides. Ta pidi jälgima mürkide ja kangetoimeliste ainete kauplemist, võtma proove jookide ja toiduainete kvaliteedi määramiseks.

Kohe pärast Võrru saabumist asus Kreutzwald tegelema ka rüugepanekuga. Selles töös oli ta edukas: 1852. a tegi Võru linnavalitsus ettepaneku premeerida Kreutzwaldi rüugepaneku eest (1).

1836. a alustas Kreutzwald kirjutiste avaldamist ajalehes Inland. Ta tutvustas eesti rahva vaimseid väärtusi, kombeid ja tavasid. Nende kõrval ilmus aga ka sõnumeid Võrumaalt ja mujalt, mis kirjeldasid konkreetselt talurahva olukorda (nälg, loomastööda puudus, taudid, eluaseme viletsus).

1838. a asutati Tartus Fr. R. Faehlmanni ja D. H. Jürgensoni eestvedamisel Õpetatud Eesti Selts (ÕES). ÕES oli kohe alguses eesmärgiks võtnud õpetusliku-arendava väärtusega raamatute väljaandmise. 1839. a astus ka Kreutzwald seltsi liikmeks. Seltsi soovitusel võttis Kreutzwald endale ülesande kirjutada eestikeelne rahvaraamat, mis avaks rahva silmad alkoholi ülemäärase tarvitamise kui rahva elujõudu kurnava ja mõisnike kasu teeniva pahe nägemiseks. 1839. a esines Faehlmann ÕESis Kalevipoja-lugudega ja G. Schultz-Bertram tuli avalikkuse ette ideega luua "Kalevala" eeskujul ka eesti eepos (1).

1840. a ilmus Kreutzwaldi sulest "Viinakatk", mille eeskujuks oli Šveitsi valgustusliku autori H. D. Zschokke karskusteemaline jutustus "Branntweinpest". Peale joomise hukkamõistu andis Kreutzwald talurahvale ka kasulikke õpetust

põlluharimisest, majapidamise korraldamisest ja töbistega ümberkäimisest. Ta ei kaldunud mitte noomimise ja hurjutamise teele, vaid katsus lugejaid veenda terve mõistuse argumentidega. Raamatu kirjutamine ei läinud Kreutzwaldil küll kuigi lodusalt, sest ta oli emakeelses kirjatöös vilumata ja ka eesti kirjakeel oli tol ajal veel kujunemata ning vaene.

1840. a tegi Kreutzwald ÕESile ettepaneku asutada eestikeelne ajakiri Maarahva Nõuandja, mida oleks saanud kasutada sanitaarhariduslikel eesmärkidel. Ta töötas üksikasjalikult välja ajakirja tegevuskava, kuid luba ajakirja väljaandmiseks ei saadudki. Kreutzwald püüdis ajakirja asendada üksikute perioodiliste väljaannetega (Sipelgas I, 1843; Sipelgas II, 1861). Oma kirjutistes püüdis ta õhutada suuremat isiklikku algatust, lisateenistuse võimaluste otsimist, andis asjalikke juhatusi laste kasvatamiseks ja tervise hoidmiseks. Nii näiteks propageeris ta vee kasutamist kirjutises "Külm vesi on kõige parem tervise hoidja", kirjutises "Verelaskmisest" soovitas ta aadrilaskmist ainult meditsiinilistel näidustustel ja arsti nõusolekul, kirjutises "Kõhutövest" rääkis aga düsenteeriast, sellesse suremusest ning hügieeni vajalikkusest haigusest hoidumiseks.

1842. a ilmus Kreutzwaldi ümberjutustuses katoliku pühaku elulugu "Vaga Jenoveva ajalik eluaeg". Oluliseks oli algaja lugeja jaoks Jenoveva traagilise elukäigu elamusväärus. Raamat ilmus veel kahes trükis ja kujunes üheks tuntumaks teoseks meie vanemas jutukirjanduses.

Tugevneva tsensuuri tõttu muutus talurahva eluolu kajastamine lausa ohtlikuks. Tuli leida teisi teemasid: karskusprobleemid, tervishoid, ülevaadet võõrastest maadest jne. Ametlikel andmetel joodi tolleaegses Liivimaa kubermangus igal aastal ära kuni 700 000 pange viina (1). Karskusliikumine oli kõrgemalt poolt antud määrusega lausa ära keelatud, sest igasugune viinavastane propaganda õonestas mõisnike huvisid.

1845. a alates hakkas kirjastaja H. Laakmann välja andma "Maarahva Kasulist Kalendrit" ja Kreutzwald võttis selle lugemislisa oma hoole alla. Ta püüdis rahvale selgitada haiguste tekke- ja

levikupõhjust ning õpetas haiguste raviks looduslikke vahendeid kasutama ning avaldas ning avaldas seal ka oma jutte ("Videvik", "Põllumees ja ammetmees", "Tuisulased", pealkirjata jutt nn "Mihkel Põllpapp" jt). Ta jätkas ka kaastööd Faehlmanni toimetusel ilmuvale EÕSi kalendriks.

1848. a ilmus "Maarahva Kasulises Kalendris" Kreutzwaldi varasema tegevusjärgu kõige väljapaistvama ilukirjandusliku töö "Reinuvader Rebane" algus. Otseseks eeskujuks oli talle J. W. Goethe teos. Ta kohandas jutu õnnestunult Eesti oludele ja täiendas mõningate eesti rahvaluulest pärinevate sündmustikumotiividega. Kogu juttu läbib ebaõiglusel ja vägivallal rajaneva elukorralduse hukkamõist.

Aastatel 1848–1849 ilmus viies vihikus Fr. R. Kreutzwaldi välja antud sari "Maailm ja mõnda, mis seal sees leida on" (sari anti välja ka läti keeles) (1), mis sisaldas saksa väljaannetest tõlgitud populaarteaduslikku materjali. Sari oli äärmiselt populaarne. Materjali tõlkides tõi ta eesti keelde uusi sõnu, sõnaühendeid ja mõisteid. Ta lõi eesti keelele omaste liidete *-us, -ik, -nik, -ta, -lane* jt varal hulga uusi sõnu, näiteks *rahvus, voorus, omadus, iludus, tõsidus, tulevik, hapnik, süsinik, kunstnik, mädanik, põletik, palavik, tulevik, röövik, andestama, kristlane* jmt (9). Oma töödes kasutas ta ka tõkelaene, nt *iduleht, kilpkonn, paeluss* jpt ning rahvusvahelisi sõnu, nagu *organ, reuma, kriis* (10). Ta tõi eesti keelde juurde ka ühe uue naissoo märkiva liite *-na*, mis tänapäeva eesti keeles esineb A. Grensteini parandatud *-nna* kujul, nt *lauljanna* (11).

Kreutzwald jätkas ka rahvaluule kogumist. Ta tegi arheoloogilisi kaevamisi Võru ümbruskonna vanadel kalmetel ja esines sellekohaste ettekanne-tega, et kummutada sakslaste väide Baltimaade kui germaanlaste iidse asustusala kohta. Innustatuna rahvuslikest eesmärkidest asus Kreutzwald rahvaluule ajalooliselt ja mütolooiliselt mõtestama, traditsioonilistesse regivärssidesse uusi elemente ja motiive sisse viima, lõpuks omaenese mõtteid väljendama rahvalaulule lähedases vormis ja neid töötliusi ning imitatsioone avalikkusele ehtsa rahva-

luulena esitlema. Ta püüdis pseudomütoloogiliste lisandustega veelgi rõhutada eesti rahvaluule võitlevat olemust ja rahvuslikku omapära. Samal ajal alustas ta ka rahvasuust kuulnud muinasjuttude kirjanduslikku töötlemist.

Kreutzwaldi intensiivne töö eesti kirjanduse ja rahvaluule alal tõi talle juba tol ajal laialdase tunnustuse. ÕES valis ta oma auliikmeks.

Asjatundlike ja sisukate kirjutiste kaudu ÕESI toimetistes ja Inlandis õpiti Kreutzwaldi tundma ka Peterburi Teaduste Akadeemia ringkondades ning 1849. a pöördus tema poole koostööpalvega akadeemik P. von Köppen, kellel oli käsil Euroopa-Venemaa üksikasjalise etnograafilise kaardi koostamine. Kreutzwald saatis talle paari aasta vältel etnograafilis-statistilisi andmeid Setumaa, Läti ja Vene aladel olnud eesti asustuspõlvkondade kohta. Köppen hindas kaastööd kõrgelt ja sealtkaudu sugenes teisigi sidemeid. Nii otsis akadeemik K. E. v. Baer, kes tegeles tol ajal sisevete kalastiku uurimisega, 1851. a kevadel Võrru saabudes kõigepealt üles Kreutzwaldi, kellel avanes nii võimalus kuulsat loodusteadlast kohalike järvede kalade uurimisel aidata. Veelgi olulisem just Kreutzwaldi jaoks oli kontakt keeleteadlase akadeemik A. J. Sjögreniga (soome-ugri ja kaukaasia keelte uurija), kelle mõjul toimus murrang Kreutzwaldi keelelistes vaadetes ja otsustav üleminek uuele kirjaviisile.

10. aprillil 1850 suri Fr. R. Faehlmann. 1850. a aprillis vastas Kreutzwald E. Sachssendahli järelepärimisele, et kui ühtki paremat "Kalevipoja" kokkuseadjat ei leita, siis peab tema selle ülesande kallale asuma. Juuni algul tuli ÕESilt ka ametlik ettepanek nii Faehlmanni eluloo kui "Kalevipoja" koostamiseks, millega Kreutzwald nõustus. 1850. a lõpul tehti Kreutzwaldile pakkumine asuda Faehlmanni asemel ülikooli eesti keele lektori ametisse ning eestikeelsete trükiste tsensoriks, kuid seekord Kreutzwald loobus.

Töö algus "Kalevipoja" juures oli olnud hoogne, kuid esialgne optimism osutus petlikuks. Kreutzwald sai enda kätte seni kogutud materjalid Kalevipoja kohta ning pöördus abipalvega paljude ÕESI liik-

mete poole. Ta kirjadele kas ei vastatud või vastati, et rahva hulgas ei teata Kalevipojast enam midagi. Ta pöördus ka "Kalevala" koostaja E. Lönnroti poole, kuid seegi palve jäi vastusetu.

Materjali nappus andis end tõsiselt tunda ja ÕESI juhtide soov avaldada "Kalevipoeg" Tartu Ülikooli taasavamise 50. aastapäevaks jäi täitmata. Kreutzwald kirjutas küll päevakohase tervitusluuletuse ja viibis ise juubelipeol.

1853. a sai Kreutzwald viimaks tutvuda "Kalevala" saksakeelse tõlkega (ilmus akadeemik A. Schiefneri sulest) ja talle näis, et Lönnrot on rahvaluule ainesega üsnagi meelevaldselt toiminud, "Kalevala" rahvapärusus ei tundunud talle veenvana. Teisalt andis see hoogu tööks "Kalevipoja" kallal. 16. novembril 1853 valmis "Kalevipoja" algvariant. See oli 12 loost koosnev käsikiri, mida ta veel muutis ja täiendas.

1855. a teatati ÕESI septembrikoosolekul eepose valmimisest ja otsustati eepos koos saksakeelse tõlkega võimalikult peatselt trükkis avaldada. Tõlketöö usaldati endisele pastorile C. Reinthalile. 1857. a jõudis avalikkuse ette haritud publikule määratud eepose teaduslik väljaanne, mis sisaldas 3 lugu. Kreutzwaldile heideti ette liiga vaba toimimist rahvaluuleainestikuga, vanema- ja uuema-aegsete elementide segipaiskamist. 1858. a ilmus teine väljaanne jällegi kolme looga. Kogu üritust ähvardas väljasuremine, kuid abi tuli Peterburist. Akadeemikud A. Schiefner, F. J. Wiedemann, Ph. Karell, tema õepoeg G. R. Hirsch, G. Schultz-Bertram jt ilmutasid tõsist huvi "Kalevipoja" avaldamise vastu, kogusid etteellimused 100 eksemplarile 500eksemplarilisest tiraažist ning 1859. a suvel ilmus kolmas ja sügisel neljas anne. Peterburi Teaduste Akadeemia autasustas Kreutzwaldi Demidovi preemia poole summaga - 720 rublaga. Viimased peatükid tõlkis saksa keelde Kreutzwald koos Schultz-Bertramiga. Eepose viies anne ilmus 1860. a ja viimane 1861. a. Kahes keeles trükitud kallis teaduslik väljaanne ei olnud kättesaadav rahvale. Akadeemik Schiefneri abiga korraldati rahvaväljaande trükkimine Soomes Kuopios. Töö oli seal odavam ja polnud vaja karta tsensuuri.

Rahasumma kokkusaamiseks andis Kreutzwald välja 60 viierublalist aktsiat, mille pealt kohustus vastavat protsenti maksma ja teatava aja jooksul tagasi ostma, samuti kogus ta ettetellimisi. 1862. a jõudsid trükipoognad aurikul "Toivo" Peterburi, akadeemik Schiefner "määris" sadama ametkonda ja "Kalevipoeg" jõudis maale salakaubana, ilma veelkordse tsenseerimiseta, sealt raudteel Pihkvasse ja veovankril Võrru. Lihtrahvas, kellele see väljaanne oli mõeldud, polnud aga valmis seda vastu võtma ja eepose 1000 eksemplarist jätkus paljudeks aastateks.

1854. a ilmus suurem töö "Lühike õpetus terve hoidmisest" (kokku ilmus kolm trükki 1860, 1869). See raamat oli mõeldud ka kihelkonnakooli õpikuks. Selles käsitles Kreutzwald elamu- ja isikliku tervishoidu, ratsionaalset eluviisi ning võitlust sagedamini ettetulevate haigustega. Selles töös kasutas ta peaaegu sõna-sõnalt Faehlmanni artiklit sarakitest.

1857. a ilmus satiiriraamat "Kilplased", mis oli küll vastava saksa rahvaraamatu ümbertöötlus, kuid sedavõrd õnnestunud, et sai meie jutukirjanduses täiesti omaseks ja asendamatuks. Raamatus naeruvääristatakse igasugust vaimset piiratust, mõttetut ja sõgedat sagimist, aegunud tavade kammitas olekut.

Märkimist väärib kindlasti ka see, et 1863. a seadis Kreutzwald laste jaoks uue aabitsa kokku.

1860. a ilmus läbi tsensuurisõela tilluke raamatuke "Eesti rahva ennemuistsed jutud ja vanad laulud", II osa ilmus 1864ndal ja III osa 1865. a, kuigi kahes viimases küll enam rahvalaule ei olnud. Suurem osa valmis käsikirjast jäi aga trükkimisvõimalust ootama. Abi tuli põhjanaabritelt. Soome Kirjanduse Selts, kes oli valinud Kreutzwaldi oma kirjavahetajaliikmeks juba 1855. a, tegi ettepaneku muinasjutud oma kulul kirjastada. Nii said soomlased oma üliõpilastele mahuka algupärase eesti keele lugemiku. 1866. a detsembris ilmusid Helsingis "Eesti rahva ennemuistsed jutud" 500 eksemplaris. Raamat sisaldas 43 muinasjuttu ja 18 muistendit.

Kui Kreutzwaldi raamatute tiraažid jäid väikesteks, siis tema koostatud "Kasulise Kalendri" lugemislisa trükiti tol ajal 5000–8000 eksemplari ja Kreutzwaldi kalendrisabajutte ei saa kuidagi alahinnata, ehkki nad valmisid nagu märkamatuult tähtsamate teoste kõrval.

Huvi luule vastu oli Kreutzwaldis alati elav ja 1865. a jõudis lugejateni tema senise luuletegevuse kokkuvõttena "Viru lauliku laulud", milles peale varem avaldatute leidis ka arvukalt uusi. Ülekaalus olid otsesed tõlked või mõjutustel kirjutatud värsid, kuid see oli siiski esimene eesti kunstiväertuslik värsikogu ja väljaande tiraaž oli 2000 eksemplari (1).

1861. a külastas Kreutzwaldi akadeemik Wiedemann, kes oli alustanud tööd suure eesti sõnaraamatu koostamisel ja hindas Kreutzwaldi kaastööd iseäranis kõrgelt, aastatel 1864–1868 viibis Wiedemann Võrus igal kevadel. 1864. a suvel oli mõne nädala Kreutzwaldi külaliseks kunstnik Köhler, kes maalis tema tuntud portree.

Kreutzwald valiti 1866. a eesti lauluseltsi Vane muine auliikmeks ning selle kohta saabus postipapa Jannseni isikliku allkirjaga kiri. Sellest ajast sai alguse Kreutzwaldi kirjavahetus J. W. Jannseni tütre – noore Lydia Koidulaga ja see kestis 1873. aastani. See oli sõbra kirjavahetus noore poetessiga ning seda võib pidada omapäraseks kirjanduslikuks kiriromaaniks.

Vanaduspäevad Tartus

1877. a asus kolleegiuminõuniku tiitlini jõudnud ja Püha Anna III järgu ordeniga autasustatud Kreutzwald Tartusse oma tütre Adelheidi ja kooliõpetajast ning kooliraamatute autorist väimehe G. Blumbergi juurde vanaduspäevi veetma. Tartus kirjutas Kreutzwald oma viimase raamatu "Kodutohter", mis oli ette nähtud käsiraamatuks haigete eest hoolitsemisel kodus. Raamatust ilmus neli trükki, viimane neist 1900. a Tartus töötas ta ümber ka oma esimese raamatu "Viinakatk". Jõudumööda püüdis ta Tartus kaasa lüüa eesti seltsides.

Oma eluõhtul 1882. a mais tegi Fr. R. Kreutzwald ÕESI esindajana reisi Peterburi õpingu-

kaaslase prof Ph. Karelli 50. tööjuubeli tähistamisele. Kingituseks viis ta "Viina katku" uue väljaande iluköite. Pärast seda reisi halvenes Kreutzwaldi tervis ja ta suri 25. augustil 1882, tema põrm sängitati maamulda 27. augustil Tartu Jaani kalmistule.

Kreutzwaldi elu oli pärisorjuse kaotamise ja uute ühiskondlike vahekordade arenemise lugu. See on lahutamatu ühest kõige otsustavamast tähendusega järgust eesti rahva ajaloos – eesti rahvuse kujunemisest ja rahvuslikust ärkamisest. Me hindame Kreutzwaldi kui eesti rahvusliku kirjanduse nurgakivi asetajat, mõtlejat ja tööotsijat, kirjameest ja avaliku elu tegelast, loojat ja inimest, kes ei varjanud oma talupojapäritolu ning seadis oma elutöö sihiks näidata, et ka eesti talupojarahvas on üheväärne teiste rahvastega, et temalgi on kõrged vaimuanded, rikas rahvaluule, arenemisvõimeline keel ja kangelaslik minevik ning temagi on võimeline rahvusena arenema ja tõusma.

Kreutzwald oli deist. Ta tunnistas jumala olemasolu, pidas jumalat liikumise algpõhjuseks, kuid oli seisukohal, et pärast loomist arenes maailm muutumatute loodusseaduste järgi. Ka ühiskonna arengu määrab Kreutzwaldi maailmavaate kohaselt ikkagi inimeste tegevus, mitte jumala tahe. Kreutzwaldi vaadetes ilmneb kahtlemata mõningal määral saksa idealistliku filosoofia mõju, kuid oma tunnetusega lakkamatust progressist ületas ta selle. Kreutzwald oli esimene eesti autoreist, kes väljendas kriitilist suhtumist Läti Henriku kroonikasse. Kreutzwald näitas ka esimesena eestikeelses trükisõnas, et eesti rahvas ei seisnud enne saksa-skandinaavia agressiooni XIII sajandil metsluse tasemel, et tal oli oma kultuur. Kõiki Fr. R. Kreutzwaldi kirjalikke eneseavaldusi erakirjadest kuni rahvaeeposeni "Kalevipoeg" läbib punase niidina nõue, et rahvale tuleb rohkem haridust anda. Tema sanitaarhariduslikel publikatsioonidel oli vaieldamatult suur kasvatustähtsus. Kreutzwald uskus inimõistuse ja teadusliku meditsiini jõusse.

Maie.Toomsalu@ut.ee

Kirjandus

1. Nirk E. Friedrich Reinhold Kreutzwald. Lauluisa elulugu. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus; 1961.
2. Kõrge K. Fr. R. Kreutzwald arstina. Ajaloo-keeleteaduskonna töid. Tartu: TRÜ Toimetised; 1955, lk 45–56.
3. Fr. R. Kreutzwald 1803–1882. Elu ja tegevus sõnas ja pildis. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus; 1953.
4. Normann H. Fr. R. Kreutzwaldi arstieksameist. Eesti Arst 1931;12:657–63.
5. Eesti Arstiteaduse Ajaloost. Koostanud V. Kalnin. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus; 1996, lk 57–62.
6. Nagelmaa A, Kalnin V. Veel kord Fr. R. Kreutzwaldi arstikirjadest. Nõukogude Eesti Tervishoid 1975;5:431.
7. Nagelmaa A, Kalnin V. F. R. Kreutzwaldi kolm senitundmatut kirja aastast 1838. Nõukogude Eesti Tervishoid 1974;1:58–61.
8. Suija R. Võru arstid pole unustanud oma kuulsat eelkäijat. Hippokrates 2003;45:458–9.
9. Kask A. Kreutzwaldi osa eesti rahvusliku kirjakeele ja selle ortograafia kujunemisel. Fr. R. Kreutzwaldi maailmavaade ja tegevus. Artiklite kogumik. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus; 1953, lk 154–86.
10. Kask A. Fr. R. Kreutzwaldi poolt tarvitusele võetud liide *-na (-nna)* eesti keeles. TRÜ Toimetised. Ajaloo-keeleteaduskonna töid. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus; 1955, lk 30–43.
11. Laigna K. Fr. R. Kreutzwald ajaloolasena. TRÜ Toimetised. Ajaloo-keeleteaduskonna töid. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus; 1955, lk 15–27.